

Asia: VN/3215/2021

Väliraportti: Vapaa!-Fri! -hanke vapaaehtoistoiminnan edistämiseksi ikääntyvässä yhteiskunnassa

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

LAUSUNTO – Vapaa! Fri! -hankkeen väliraportti/OSPA -hanke, Kehittämisyhdistys Mansikka ry

Hankkeen väliraportissa kerrotaan erinomaisesti havaintoja ja haasteita vapaaehtoistoiminnan tilasta. Raportti rakentaa kokonaiskuvan yleisellä tasolla ja se on monipuolinen. OSPA -hankkeessa (Osallisuudella uusia palveluratkaisuja ja hyvinvointia Pohjois-Savoon) tarkastelimme väliraporttia erityisesti harvaan asutun maaseudun pienten kuntien ja niissä vaikuttavien vapaaehtoistoimijoiden näkökulmasta. Tästä syystä evästyksenä Vapaa! Fri! -hankkeelle jatkotyöhön toivomme, että siinä huomioidaan vielä paremmin Suomen alueellisia eroja (aluetyyppien väliset erot, kaupunki – maaseutuluokitus, SYKE) sekä koko ajan syvenevää polarisaatiota maan eri osien välillä. Harvaan asuttu maaseutu (HAMA) kattaa 68 prosenttia maamme pinta-alasta. Suomessa on vuonna 2022 yhteensä 309 kuntaa, Manner-Suomessa on 293 kuntaa. Kuntien mediaanikoko on 5 967 asukasta. Puolet Suomen kunnista on asukasmäärältään pienempiä kuin mediaani.

Luvussa 3 kuvataan vapaaehtoistoiminnan murrosta. Erityisesti Itä-Suomen pienissä maaseudun kunnissa, maakuntien laita-alueilla, ikärakenne on jo nyt erittäin haastava. Eläkeläisten määrä lähentelee 50 % väestöstä ja syntyvyys on alhainen, nuoret muuttavat opiskelujen myötä kaupunkiin. Aktiivisimmat vapaaehtoistoimijat kuuluvat ikäryhmään 65 – 74 -vuotiaat sekä 50 – 64 -vuotiaat. Muiden ikäryhmien edustajia on toimijoina vain vähän. Yhdistyksiä on edelleen paljon, mutta toiminta on jo usein hiipunut tai yhdistykset ovat yhdistyneet useamman kunnan alueella toimiviksi. Kuten raportissa todetaan, pitkät välimatkat (alhainen taajama-aste, haja-asutus) ja julkisen liikenteen puuttuminen ovat haasteita, jopa esteitä vapaaehtoistoimintaan osallistumiselle tai toiminnan kautta avun saamiselle.

Harvaan asutulla maaseudulla järjestökentän ammattimaistumisesta ei voida puhua. Järjestöt toimivat pääasiassa kaupungeissa ja suuremmissa kunnissa. Joidenkin järjestöjen toiminta maaseudulla tapahtuu paikallisyhdistyksissä ja esim. suurimmalla osalla sote-järjestöjä ei ole pienissä kunnissa paikallisyhdistyksiä tai ne toimivat useamman kunnan alueella. Maaseutualueilla yhdistyksillä on työntekijöitä vain harvoin, toiminta perustuu pääosin vapaaehtoisuuteen.

Kuntaorganisaatioissa tunnustetaan yhdistys- ja vapaaehtoistoiminnan merkitys ja usein kunta tarjoaa tilat toimintaan ilmaiseksi. Harvaan asutun maaseudun kunnissa haasteena ovat ohuet henkilöresurssit sekä taloudelliset realiteetit. Yhdistysyhteistyö on jyvitetty kunnasta riippuen muun työn ohessa tehtäväksi esimerkiksi kirjaston henkilökunnalle, vapaa-aikasihteerille tai nuorisotyöntekijälle. Usein vapaa-aikasihteerin ja nuorisotyön tehtävät on yhdistetty ja voi olla, että samalle henkilölle kuuluu myös hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen. Hän siis tekee hyte-työtä oman toimensa ohella ja käyttää siihen 5 – 10 % työaika, maksimissaan 20 %. Käytettävissä oleva aika kuluu pääosin lakisääteisiin tehtäviin ja raportointiin. Jos yhdistyksissäkään ei ole työntekijöitä, näissä kunnissa puuttuu vapaaehtoistoimintaa johtava ja koordinoiva henkilö.

Seurakunnat ovat merkittäviä kumppaneita yhdistyksille ja ne tarjoavat esim. tiloja toimintaan. Useissa seurakunnissakin on samoja haasteita kuin kunnissa: talous ja henkilöstöresurssit. Viime vuosina monet pienet seurakunnat ovat yhdistyneet ja muodostaneet isompia yksiköitä ja samalla henkilöstöä on vähentynyt. Niinpä seurakuntiinkin tarvitaan entistä enemmän vapaaehtoisia.

Yhdistystoiminnan rahoitus perustuu maaseudulla pieniin kunta-avustuksiin (muutamasta sadasta eurosta korkeintaan muutama tuhat euroon), omaehtoiseen varainhankintaan sekä yleishyödylliseen Leader hankerahoitukseen. Suurin osa HAMA-alueiden yhdistyksistä on kuitenkin niin pieniä, ettei niillä ole resursseja, eikä osaamista hakea hankerahoitusta. Lukuun ottamatta pienempiä teemahankerahoituksia, joissa hankehallinnointi on kevyempää ja omarahoitusosuus on pienempi. Valtionavustuksia eivät pienet yhdistykset juurikaan saa suoraan. Jotkut maakunnalliset järjestöt voivat tukea paikallisyhdistyksiä pienimuotoisesti.

Maaseudulla on paljon ei-rekisteröityneitä toimijoita mm. kulttuurin tuottajina. Nämä vapaamuotoiset ryhmät eivät voi hakea hankerahoitusta. Monet säätiöt myöntävät avustuksia myös työryhmille ja osa kunnista maksaa korvauksia. Näiden vapaamuotoisten toimijoiden ongelmana on rahaliikenne. Tilin avaaminen pankissa vaatii rekisteröityneen tahon tai tilin voi avata yksityishenkilönä, ei toimijaryhmänä ilman Y-tunnusta.

Kun lähdetään etsimään ratkaisuja haasteisiin, ei riitä, että vain julkinen hallinto muuttaa ajatteluaan. Myös kansalaistoimijoiden kentällä tarvitaan uutta ajattelua ja toimintatapojen muutosta. Alkaen valtakunnallisista keskusjärjestöistä aina paikallistason toimijoihin. Usein keskusjärjestöt sitovat paikallisyhdistykset organisaationsa toimintaan esimerkiksi jäsenmaksuilla. Kun pienellä paikkakunnalla samat ihmiset toimivat useissa yhdistyksissä ja pyörittävät niiden hallintoa erillisinä toimintoina, jo se syö toimintaedellytyksiä vapaaehtoistoiminnasta. Pienet

yhdistykset voisivat yhdistyä ja yhdistää voimansa ja hallinnon, mutta esteenä saattaa olla keskusjärjestön toimintakulttuuri. Tästä on lukuisia esimerkkejä.

Haasteiden selättämisessä on huomioitava alueelliset erot ja toimintakulttuuri sekä aluetytologia. Ei ole olemassa yhtä ratkaisua, joka sopisi kaikkialle. Esimerkkeiksi tarvitaan kuitenkin hyviä käytäntöjä eri puolilta Suomea, eri kokoisilta paikkakunnilta, erilaisilta alueilta. Kysymys kuuluukin: kenen vastuulla on koota näitä käytäntöjä ja levittää niitä?

Harvaan asutulla maaseudulla, jossa kaikkien sidosryhmien resurssit ovat vähäiset, ratkaisuja etsitään usein kehittämishankkeiden, kuten OSPA -hanke, kautta. Ydinsanoja ovat eri sektoreiden välinen kumppanuus ja resurssien yhdistäminen, kuntien välinen verkostoyhteistyö, uudet toimintamallit sekä osallisuus. Hankkeiden avulla on kuitenkin vaikeaa löytää pysyvää ratkaisua vapaaehtoistoiminnan johtamiseen ja koordinoimiseen. Oman haasteensa toiminnan johtamiseen ja koordinointiin tuovat uudet hyvinvointialueet. Miten yhteys niihin rakennetaan tulevaisuudessa, jos ei ole koordinoivaa tahoja? Maaseudulla yhdistykset ja vapaaehtoiset tekevät tällä hetkellä paljon yhteistyötä kuntien sosiaali- ja terveystoimen kanssa. Merkittävimmät yhteistyömuodot ovat vertaistuki, saattaminen terveyspalveluihin toiselle paikkakunnalle sekä erilaiset ikäihmisten kotihoidon epäviralliset tukipalvelut. Vaikka vapaaehtoistoiminnan kokonaiskoordinaatio puuttuu, useissa kunnissa toimijoiden yhteys sosiaali- ja terveystoimeen on ollut tiivis.

Digialustat, -kanavat ja -palvelut lisäävät mahdollisuuksia myös maaseudulla. Toisaalta se lisää vaatimustasoa ikääntyvän ja ikääntyneen toimijajoukon osaamisessa ja kaikki eivät pysy kehityksessä mukana. On myös syntynyt digisyrjäytyneiden ryhmä, joka jää palveluiden, toiminnan ja tiedon ulkopuolelle. Kaikilla ei ole toimivia yhteyksiä, tietokonetta, älypuhelinta tai taloudellisia mahdollisuuksia hankkia laitteita. Osa ei kykene toimimaan digitaalisessa ympäristössä. Tähän ryhmään kuuluu ikäihmisiä, muistisairaita, vammaisia, työttömiä, maahanmuuttajia ja myös työikäisiä sekä nuoria. Haaste on suuri ja sitä ei pystytä ratkaisemaan vapaaehtoisten voimin. Pienten kuntien resurssitkin ovat riittämättömät.

Lausuntomme osoittaa, että vapaaehtoistoiminnan tilasta puuttuu koko maata kattava tilannekuva. Lisäksi tarvitaan tutkimustietoa mm. kansalaistoiminnan vaikuttavuudesta. Vapaa! Fri! -hankkeessa tehty työ on todella arvokasta ja sille tarvitaan jatkoa myös hankkeen jälkeen.

Seija Korhonen

